

11. *Теодор Студит*. Поучення / Теодор Студит; [Г. Теодорович (пер.)]. — Л. : Монастир Монахів Студитського Уставу, 1999. — 226 с.
12. *Франциск Ассизкий*. Наставлення / Франциск Ассизкий // Антологія середньовікової мислі: В 2 т. Т.2 / [Под ред. С.С.Неретиной]. — СПб.: РИГИ, 2002. — 635 с.
13. *Тома Кемпійський*. Наслідвання Христа / Тома Кемпійський. — Львів: Вид. дім «Свічадо», 1996. — 312 с.
14. *Лютер М.* Малий катехізис доктора Маргіна Лютера / М. Лютер; [В. Горпинчук (пер.)]. — Б.м., 1994. — 22 с.
15. Біблія: книги Священного писання Старого та нового Завіту . — К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2004. — 1407с.
16. Декрет про пастирський уряд єпископів у Церкві // Документи другого Ватиканського собору: Конституції, декрети, декларації. — Львів: Монастир Монахів Студійського уставу, Видавничий дім «Свічадо», 1996. — С.211 - 248
17. *Паиссий Святогорец*. С болью и любовью о современном человеке / Паиссий Святогорец; [Пер. с греч. Иеромонаха Доримедонта]. — К.: Изд. - во «Луг духовный», б.г. — 374 с.
18. *Булгаков С. Н.* Православие. Очерки учения православной церкви / С.Булгаков. — К.: «Лыбидь», 1991. - 238 с.
19. *Антоний (Храповицкий)*. Пастырское богословие [Электронный ресурс] / Антоний (Храповицкий). - Режим доступа: <http://www.klikovo.ru/db/book/msg/4791-4795>
20. *Марусяк М.* Пастырське богослов'я : Навчальний посібник / М.Марусяк . — Чернівці: Рута, 2006. — 304 с.
21. *Антоний (Храповицкий)*. Пастырское богословие [Электронный ресурс] / Антоний (Храповицкий). - Режим доступа: <http://www.klikovo.ru/db/book/msg/4791-4795>
22. *Антоний (Митрополит Сурожский)*. Пастырство. — Полтава: Изд.-во Полтавской епархии, 2007. — 463 с.
23. *Феодор (архиепископ)*. Смысл христианского подвига /Феодор (архиепископ). — М., 1911
24. *Паиссий Святогорец*. С болью и любовью о современном человеке / Паиссий Святогорец; [Пер. с греч. Иеромонаха Доримедонта]. — К.: Изд. - во «Луг духовный», б.г. — 374 с.

УДК 2-64(4)

Корнійчук Ю.Ю.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ МІЖРЕЛІГІЙНОГО ДІАЛОГУ ТА СПІВПРАЦІ В РАМКАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті здійснено узагальнення питання розвитку співпраці релігійних організацій з європейськими структурами в контексті інституційного становлення ЄС. Розкрито ключові моменти документів, які характеризують офіційну політику ЄС у сфері релігії та інституціоналізацію європейського релігійного діалогу. Окреслено типологію релігійних представництв при ЄС, а також ключові напрями розвитку співпраці релігійних організацій в рамках структур Європейського Союзу.

Ключові слова: *релігія, ЄС, євроінтеграція і релігія, міжрелігійна співпраця, екуменічний рух, Роберт Шуман.*

Корнійчук Ю.Ю. *Институционализация межрелигиозного диалога и сотрудничества в рамках европейского союза* В статье обобщена история развития сотрудничества религиозных организаций с европейскими структурами в контексте институционального оформления ЕС. Рассмотрены ключевые аспекты документов, характеризующих официальную политику ЕС в сфере религии, а также вопрос институционализации европейского религиозного диалога. Очерчена типология религиозных представительств при ЕС, а также ключевые направления развития сотрудничества религиозных организаций в рамках структур Европейского Союза.

Ключевые слова: религия, ЕС, евроинтеграция и религия, межрелигиозное сотрудничество, экуменическое движение, Роберт Шуман.

Korniichuk I. *Institutionalization of interfaith dialogue and cooperation in the european union* The article contains a short review of the history of cooperation between religious organizations and the European Union in the context of the EU's institutionalization process. We have analyzed the key documents that characterize the official EU policy in the field of religion and the institutionalization of the European religious. Outlined models and typology of religious missions in the EU, as well as key directions for the development of cooperation between religious organizations and the European Union.

Key words: religion, EU, European integration and religion, interreligious cooperation, ecumenical movement, Robert Schuman.

Формулювання проблеми у загальному вигляді. Після Революції Гідності українська держава чітко заявила про своє прагнення бути частиною європейської спільноти. Це бажання стало не лише частиною офіційної політики Уряду, а й отримало підтримку значної частини населення. За даними Київського міжнародного інституту соціології станом на вересень 2017 року євроінтеграційні прагнення України підтримувала переважна більшість громадян (57%), причому в останні кілька років ця цифра залишається стабільно високою [2]. В цьому контексті **актуалізується** дослідження широкого кола питань, пов'язаних з функціонуванням Європейської спільноти – від економічних та політичних питань до питань розвитку культури, освіти, релігії та ін.. Отже, якою є європейська політика у сфері релігії? Чи взаємодіють релігійні організації в рамках Європейської спільноти? Якщо так, то як? Чи задіяні європейські інституції в розвитку такої співпраці? І, знову-таки, якщо так, то як?

Метою цієї статті є загальний огляд еволюції взаємодії релігійних організацій зі структурами ЄС. Реалізація поставленої мети здійснюється через виконання наступних **завдань**: прослідкувати роль релігійного чинника в творенні ЄС, розглянути еволюцію моделей взаємодії релігійних організацій з європейськими структурами, а також окреслити засади й форми сучасного представництва релігійних організацій при Європейському союзу та напрями їх співпраці.

Статтю підготовлено в рамках розробки методичного забезпечення до спецкурсу «Міжнародні міжрелігійні організації».

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В Україні, попри зростання кількості наукових публікацій на тему Європейського Союзу, питання європейської політики у сфері релігії та

інституційного розвитку міжрелігійного діалогу в рамках ЄС, значною мірою залишається поза прицільною увагою дослідників. До прикладу, з поміж майже трьохсот дисертацій, присвячених ЄС та захищених в Україні у 2000-2017 роках, лише одна була присвячена релігійній проблематиці [5]. Йдеться про дослідження Наталії Каденко «Вплив мусульманського чинника на європейські інтеграційні процеси (на прикладі Нідерландів, Франції, Німеччини)» [3]. Така ситуація виразно контрастує із західним академічним світом, де число праць присвячених ЄС важко навіть підрахувати. Серед ключових досліджень, що використовуватимуться в цій статті варто згадати, насамперед численні статті [наприклад, 13, 9] Лукіана Люстіна та його монографію «Екуменічний рух та формування Європейської спільноти» (2014) [12], що містять детальний, базований на численних архівах, аналіз становлення релігійного представництва в європейських структурах. Також цікавим є польське колективне дослідження «Релігійні інституції в країнах Європейського Союзу» під науковою редакцією Ельжбети Фірліт [8], що містить детальний аналіз ключових документів ЄС у сфері релігії, а також огляд напрямів діяльності найбільших європейських (між)релігійних соціальних ініціатив. І, нарешті, насамкінець важливе місце при розгляді цієї проблематики займають офіційні документи ЄС [15, 14], що визначають офіційну політику інституції у сфері релігії. Таким чином, як уже відзначалося вище, згадана тематика широко представлена в сучасній науковій літературі. В рамках цієї роботи планується проведення загального огляду історії та можливих форм співпраці релігійних організацій з європейськими інституціями.

Виклад основного матеріалу. Релігійність Роберта Шумана, Жан Моне та витоки ЄС. У сучасному своєму вигляді Європейський Союз постає у 1992 році, після прийняття Маастрихтського договору¹. Документ став підсумком узагальнення кількадесятилітнього досвіду налагодження співпраці та тривалих консультацій між лідерами низки європейських країн. Ним (документом) передбачалося створення спільної політичної та безпекової системи, яка за чверть століття свого існування перетворилася в успішну зону вільного пересування людей, капіталу, товарів та послуг.

Попри поворотне значення Маастрихтського договору, організаційне оформлення європейської єдності має значно тривалішу історію, яка розпочинається майже одразу після Другої Світової війни. Творення майбутнього Європейського Союзу пов'язується з іменами французького міністра закордонних справ Роберта Шумана та німецького канцлера Конрада Аденауера, яких пізніше Європейський Парламент офіційно назве Батьками об'єднаної Європи².

9 травня 1950 року³ Роберт Шуман виголосив свою відому Декларацію, в якій запропонував об'єднати виробничі потужності Франції та Німеччини. Це стало початком створення Європейського об'єднання вугілля і сталі, з якого і починається передісторія ЄС. Попри те, що згадане Об'єднання функціонувало винятково як політико-економічний союз, що мав унеможливити подальші війни між Францією та Німеччиною, мотиви частини учасників його творення були виразно релігійними, про що промовисто

¹ Офіційна назва Договір про утворення Європейського Союзу (7 лютого 1992 р., м. Маастрихт, Нідерланди).

² Рішення Європейського Парламенту від 19 березня 1957 року.

³ Цей день нині відзначається як офіційне свято ЄС – День Європи.

свідчать мемуари вже згаданого Роберта Шумана та безпосереднього автора Декларації Шумана – Жана Моне. Будучи глибоко релігійною людиною, Шуман вбачав проект об'єднаної Європи за модель «істинного християнського братства» [6, с. 23] та «демократії в християнському значенні цього слова» [6, с. 27]. Свою діяльність з розбудови такої єдності він часто називав власним обов'язком та виявом мирянського християнського служіння (після II Ватиканського собору такий підхід отримає назву «мирського апостолату»). На ключову роль особистої релігійності Шумана у сприянні розбудові єдності вказує і безпосередній автор проекту Жан Моне. Маючи за плечима чималий досвід творення найрізноманітніших союзів та альянсів [дет. див.: 7], Моне пропонував свій амбітний проект низці тогочасних французьких чиновників, включаючи прем'єр-міністра Франції, однак всюди отримував лише відмови [4, с. 370]. Саме співзвучність ефекту від економічних ідей проекту Моне з християнськими ідеалами та уявленнями про майбутнє Європи Шумана й уможливила втілення в життя цього проекту.

Варто також відзначити, що приклад Шумана був досить типовим для свого часу. Саме в середині XX століття в Європі сформувалося широке коло впливових політиків, які були активними і практикуючими християнами та сприймали свою політичну діяльність як частину християнського служіння «в миру», в дусі енцикліки «*Regim Novarum*»⁴. Іншим прикладом такого служіння може бути друг Шумана, теолог Жак Марітен, який обіймав кілька дипломатичних посад у тогочасній Франції, в тому числі, в якості представника Франції у ООН брав участь у розробці Декларації про права людини (1950).

Пошук моделей взаємин. Активна християнська позиція та особисті релігійні переконання низки політичних діячів країн майбутнього Європейського Союзу, однак не вилилися в чітку інституційну позицію щодо релігії в об'єднаній Європі. Фактично, спостерігаємо своєрідне розшарування: з одного боку, забезпечення індивідуальних релігійних прав стає одним з наріжних каменів політики ЄС, яку окремі дослідники починають називати європейським аналогом громадянської релігії [дет. див.: 10], з іншого – жоден із ключових офіційних документів майбутнього ЄС аж до кінця 90-тих – Паризький (1951), Римський (1957), Брюссельський (1965), Люксембурзький (1986) – не має жодної згадки про релігійні організації. Ймовірно, це можна пояснити і загальним трендом витіснення релігії з публічного простору (процеси секуляризації та приватизації релігії), і/або процесом творення паралельних європейських міжрелігійних структур (Конференція Європейських Церков (1959), Всесвітня рада Церков (1948)). Однак, як зауважує Лукіан Люстін, період пошуків організаційних форм для об'єднаної Європи став також і періодом пошуку моделей взаємодії її політичних структур з релігійними організаціями.

Загалом, Люстін виокремлює чотири моделі таких відносин [9].

Перша модель – коливання від приватного до публічного і навпаки («приватне – публічне»), до якої хронологічно відноситься, в тому числі, і діяльність Шумана. За цією

⁴ «Нові речі» (1891) - енцикліка папи Лева XIII, з якої розпочинається формування сучасної соціальної доктрини Католицької Церкви.

моделлю, релігійність осіб, які творили ЄС, сприймалася винятково як їх особиста приватна справа та не афішувалася в публічному дискурсі. В часовому плані функціонування такої моделі закінчується на початку 80-тих років, що досить чітко співпадає з визначеним Гантінгтоном часом «великого повернення» релігії в міжнародні відносини та публічну сферу [дет. див.: 1].

Друга модель – експериментальна. Тут йдеться про створення при перших європейських інституціях у Брюсселі та Страсбурзі пілотних робочих представництв Католицької та протестантських церков. Як правило, такі представництва мали мінімальний склад та призначалися через національні церкви та/або релігійні організації. Їх фінансування покладалося переважно на власні національні уряди при мінімальній участі Європейської комісії. З практичного розрахунку до складу таких представництв включали, в першу чергу, релігійних осіб, які працювали в європейській інституціях у якості експертів з питань, які виходили за звичке коло інтересів релігійних організацій (міграція, сільське господарство та ін.).

Третя модель – випереджаюча або проактивна. Початком формування чіткої позиції ЄС щодо релігійних організацій стало рішення Європейської комісії про створення окремого Відділу передових досліджень (англ. – *the Forward Studies Unit*; 1989 р.). Створена робоча група зазнала багатьох трансформацій та перейменувань і з 2014 року діє як Європейський центр з розробки політичної стратегії (англ. – *European Political Strategy Centre*). Зі структуруванням діяльності групи, було виокремлено чотири напрями роботи структури, одним із яких став міжрелігійний діалог (інші – економіка та соціальні й міжнародні відносини). Також в цей період починають створюватися вже офіційні представництва окремих церков, релігійних та релігійномотивованих організацій – Євангелічної церкви Німеччини (1990), Єзуїтської європейської служби допомоги біженцям (1991), Європейської федерації гуманістів (1991), Комітет зі зв'язків з ЄС Православної церкви (1994), Єврейський внесок в інклюзивну Європу (1990), Європейський бахайський бізнес-форум (1993), Форум молодих європейських мусульман та студентських організацій (1996) та ін.

І, нарешті, остання четверта модель – інституційна. Власне, першим документом Європейського Союзу, який прямо стосувався релігійних організацій став Амстердамський договір (1997), який був покликаний систематизувати та узагальнити європейське законодавство. Документ включав у себе низку офіційних заяв (декларацій), одна з яких (Декларація № 11) констатувала ставлення ЄС до церков та неконфесійних організацій. Власне, цей документ відносив питання статусу релігійних організацій до сфери компетенції винятково національного законодавства держав-членів. Разом з тим, релігійні організації було поставлено в один ряд з іншими організаціями створеними на підставі певних переконань – філософськими та позаконфесійними [14], що викликало досить неоднозначні реакції в релігійному середовищі.

Ця декларація стала основою для створення окремої «релігійної» статті в проекті майбутньої Конституції Європи (2004). Численні дискусії і щодо згадки релігійного спадку Європи в преамбулі Конституції, і щодо статті про релігійні організації зокрема [наприклад, див.: 9], як і документу загалом, призвели до того, що Конституція зустріла опір при ратифікації у низці країн Європи та, як наслідок, після кількох років консультацій їй була створена своєрідна альтернатива – Лісабонський договір (2007).

Лісабонський договір та утвердження інституційного діалогу. В Лісабонському договорі питанню релігійних організацій присвячено статтю 16, у якій йдеться про три ключових аспекти. По-перше, як і фіксувалося в Амстердамському договорі, ЄС визнає питання статусу релігійних організацій сферою регулювання національного законодавства країн-членів. По-друге, Союз ставиться з однаковою повагою (поряд із релігійними організаціями) і до філософських та неконфесійних організацій, що діють в рамках національного права. По-третє, ЄС визнає особливий внесок церков та релігійних організацій у творення Об'єднаної Європи, а також вважає за необхідне підтримувати «відкритий, прозорий та сталий діалог» (ст. 16) [15]. Визнання необхідності міжрелігійного діалогу та обов'язку європейських структур у справі йому сприяння потягнуло за собою зростання кількості релігійних представництв при європейських структурах. Станом на 2011 рік ЄС співпрацювало зі 120 релігійними об'єднаннями та організаціями, більшість з яких (82) знаходилася в Брюсселі [9, с. 303].

Лукіан Люстін поділяє релігійні представництва при Європейському Союзі на такі типи:

- дипломатичні представництва; єдиною релігійною організацією, чії представники поряд з релігійним статусом мають і дипломатичний ранг (як представники держави Ватикан) є Католицька церква;
- офіційні представництва, які можуть формуватися і як представництва окремих церков чи релігійних організацій (наприклад, Комітет зі зв'язків з ЄС Православної церкви), і як ширші внутрішньоконфесійні представництва (наприклад, Комісія Єпископських конференцій Європейського Союзу (COMECE));
- міжцерковні організації та мережі; наприклад офіси Конференції Європейських Церков та Всесвітньої ради церков, окремих конфесійних альянсів – Європейський євангелічний альянс, тощо;
- релігійні ордени; наприклад, єзуїтський, домініканський;
- соціально-орієнтовані організації; йдеться як про конфесійні харитативні організації (наприклад, католицький Карітас), так і про ширші міжконфесійні об'єднання (наприклад, рух Євродияконія, який об'єднує 45 протестантських, англіканських та православних соціальних організацій);
- конфесійні об'єднання та громади, які дотримуються певних переконань.

Поряд з тим, що більшість з представлених релігійних організацій є християнськими, ЄС співпрацює з широким колом релігійних традицій. Такий діалог не ставить за мету вирішення тих чи інших суто богословських питань та зорієнтований на гуманітарній і соціальній проблематиці: освіті, культурі, соціальній інклюзії, захисті релігійних прав, тощо.

Висновки. Таким чином, взаємодія між релігійними організаціями та європейськими інституціями має тривалу історію. В міру вироблення чіткої політики ЄС щодо релігійних організацій, представництво останніх поступово збільшувалося та становить сьогодні складну систему внутрішньоконфесійних та міжконфесійних/міжрелігійних представництв. Головною мірою, розвиток міжрелігійного діалогу в рамках ЄС орієнтований на практичну співпрацю у соціальній сфері. Разом з тим, з розгортанням суспільної дискусії щодо європейських перспектив України невизначеним залишається питання місця та можливих форм залучення

українських релігійних організацій до цієї європейської системи співпраці, що має стати предметом подальших досліджень.

Література:

1. *Гантінгтон С.* Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку / Семюел Гантінгтон / [пер. з англ. Н. Климчук]. — Львів : Кальварія, 2006. — 474 с.
2. Геополітичні орієнтації жителів України: вересень 2017 / Київський міжнародний інститут соціології; [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=720&page=1>
3. *Каденко Н. І.* Вплив мусульманського чинника на Європейські інтеграційні процеси (на прикладі Нідерландів, Франції, Німеччини) : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — Київ, 2017. — 20 с.
4. *Монне Ж.* Реальность и политика: мемуары. / пер. с фр. В. Божович. — Москва: Московская школа политических исследований, 2001. — 662 с.
5. Список дисертацій присвячених Європейському Союзу (2000-2017 рр.) / Українська Асоціація Викладачів і Дослідників Європейської Інтеграції; [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://aprei.com.ua/>
6. *Шуман Р.* *Pour l'Europe* = За Європу. / пер. с фр. В. Божович. — Москва: Московская школа политических исследований, 2002. — 96 с.
7. Chira-Pascanut C. Discreet Players: Jean Monnet, Transatlantic Networks and Policy-Makers in International Co-operation. // *JCMS: Journal of Common Market Studies*. — 2014. — Vol. 52. — Is. 6. — P. 1242-1256. — doi:10.1111/jcms.12142
8. *Firlit E.* Instytucje religijne w krajach Unii Europejskiej: wybrane problemy. — Warszawa: Szkoła Główna Handlowa w Warszawie – Oficyna Wydawnicza, 2009. — 276 s.
9. *Houston K.* Church-EU Dialogue under Article 17.3: Consensus-Seeking Instrument or Power Strategy? // *Politics and Religion*. — 2014. — № 7. — Pp. 148–176. — <https://doi.org/10.1017/S1755048313000424>
10. *Kratochvíl P.* The European Union and the Catholic Church: Political Theology of European Integration / P. Kratochvíl, T. Doležal. — London: Palgrave Macmillan UK, 2015. — 217 p.
11. *Leustean L. N.* Representing Religion in the European Union. A Typology of Actors. // *Politics, Religion & Ideology*. — 2011. — Vol. 12. — № 3. — Pp. 295–315. — <https://doi.org/10.1080/21567689.2011.596415>
12. *Leustean L. N.* The Ecumenical Movement and the Making of the European Community / 1st edition. — Oxford, United Kingdom: Oxford University Press, 2014. — 286 p.
13. *Leustean L. N.* What Is the European Union? Religion between Neofunctionalism and Intergovernmentalism. // *International Journal for the Study of the Christian Church*. — 2009. — Vol. 9. — № 3. — Pp. 165–176. — <https://doi.org/10.1080/14742250903168149>
14. Treaty of Amsterdam Amending the Treaty on European Union, the Treaties Establishing the European Communities and Certain Related Acts (Amsterdam, 1997) / [Electronic Resource]. — Mode of access: <http://www.europarl.europa.eu/topics/treaty/pdf/amst-en.pdf>
15. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community (Lisbon, 2007) // *Official Journal of the European Union*. — 2007. — Vol. 50. — № C 306. — [Electronic Resource]. — Mode of access: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2007:306:FULL&from=EN>